

Борис Грінченко.

ПРИВІТАННЄ
ГАННІ БАРВІНОК

за сороклітню літературну діяльність.

Накладом редакції Літературно-Наукового Вістника.

У ЛЬВОВІ, 1900.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

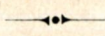
2012

B 1000

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ПОЕТ ЖІНОЧОГО ГОРЯ.

О. М. КУЛІШЕВА.

I.

Минає сорок років з того часу, як почала працювати в нашому письменстві Ганна Барвінок, інакше А. Нечуй-Вітер. Так прозвала себе в літературі відома кожному прихильникови рідного слова авторка гарних народніх оповідань, Олександра Кулішева, сестра Василя Білозерського, колись редактора „Основи“, і дружка славетного Пантелеймона Куліша.

Олександра Михайлівна Кулішева*) народила ся 23 квітня 1828 року на хуторі Мотронівці під Борзною в Чернігівщині — там, де вона й досі живе. Хутір сей осадив батько її Михайло Білозерський серед старого гаю. Се була предківщина його жінки Мотрони Василівни, — тим і хутір, на честь її, названо Мотронівкою. Змалку дівчина тяжко нездужала на золотуху, але-ж видужала на втіху всій сім'ї, що вельми її любила. Батько й мати дуже любили свою найменшу дочку, і з братами й сестрами жила вона у великій злагоді й любови з самого малечку.**).

*) За відомости життєписні мушу дякувати самій високоповажаній письменниці; користував ся я також і з коротенького життєпису її друкованого в „Історії літератури рускої“ проф. О. Огоновського.

**) Одного разу, як сестри вже вчили ся, старша сестра її Надія занедужала гарячкою, і в неї вилізло волосє, то вона соромилась іти на екзамен, надто, що Білозерських рід пишав ся гарними косами. Щоб зменшити горе сестринє, менша сестра зважила ся відрізати собі вихохану косу. Ніхто не згодив ся сього зробити, вона пішла й відрізала сама.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-35354

Батько нашої письменниці хоч і вчився у київській духовній академії, про те залюбки читав Вольтера і своєю освітою й розумом високо стояв серед тодішнього малокультурного борзенського панства. Він був повітовим комісарем і шляхетським маршалом. Мати її — а поважного між панами роду Риб і Силевичів, дочка козацького сотника, була людиною серця мягкого, поетичного, розуму з роду високого, а над усе премудра господиня.*) Вона любила читати романи В. Скотта в перекладі, звісно московському, з французької мови.

Та хоч і вельми панська господа була в Білозерських, навіть аристократична як на Борзенщину, та всеж у сій сім'ї недалеко відійшли від простолюдности і звичаями й мовою. Сама Мотрона Білозерська любила рідну мову, кохалась у старосьвітських піснях та народніх переказах з тими звичаями, що єднали давніх українських панів з мужиками, любила й українське, тоді ще вбоге, письменство. Шановна письменниця і тепер згадує, як мати звеселяла їх цікавими українськими казками і чудовими піснями народніми. Від неї, мов спадщиною, відібрала О. Кулішева снагу до такої розмови з простолюдем, що хвалять її за се так: „Слово мов тобі з уст виймає“. Та й батько її так уславився проречистим своїм словом, що картярі карти, а молодіж танці кидала, щоб його послухати.

Щасливе життя дівчині потьмарила смерть батькова, що над усі діти любив маленьку Лесю: він умер, як їй було п'ять років. Мати її, пішовши заміж чотирнацятьма роками, тепер зосталася вдовою з шістьма синами й трьома дочками (одна з їх уже пішла заміж). Треба було дбати, щоб усіх до розуму довести.

Лесю спершу учено дома. Читання й писання вчила ся вона в слуги кріпака, такого педанга давньої дяківської школи, що як добрався до ижиці, то проказував панночці й про дубець, як він до неї „ближиця“, аж поки мати, прислухавшись, заборонила старосьвітському педагогові користуватися при науці з березової каші. Тепер треба було дбати про дальшу освіту, і мати мусіла відвезти шестилітню дочку з середушою сестрою Надією до своєї приятельки, також удови, полковниці Ольги Козакової в її сільській пансіон (у селі Кропивному, Прилуцького повіту, в Полтавщині). Козакова вчила ся в так званому „Смольному монастирі“,

*) „Історія літератури рускої“ О. Огоновського, III, 1, 282.

мала одну дочку і не хотіла за очі її віддавати до науки, то вчила сама, а щоб дочці охотнійше було, прийняла ще дев'ять панночок як товаришок їй до науки й дитячої забави. Про сю паню згадує Кулішева з великою пошаною й любов'ю, а про її побут як про щось величне, панське. Жити їй там було дуже гарно. Учено їх, як звичайно тодішніх панночок, французької й німецької мови, співати, грати на фортепяні і танцювати (на німецьку мову їздив окремий учитель, також на музику й танці). Пановна письменниця згадує, що її віддано до пансіону більше на те, щоб сестра не нудьгувала сама, а вчила ся вона мало.

І в сій сім'ї були симпатії до українського слова. Хоч пані Козакова й була взором доброго тону по всій провінції, та любила українські пісні і почитувала залюбки Котляревського, Артемовського Гулака та вірші В. Забіли, сусіди й родича Білозерських. Але читала тільки в своїй хаті, а не при панночках. А панночки підслухали те, та Надія Білозерська і почала розмовляти по українському. Дочула ся пані Козакова і дарма, що мала симпатії до української поезії, а таки заборонила панночкам розмовляти по мужичому, та й почепила Білозерським на шию дощечку з написом: „Pour avoir parler russe“.*)

Та не судилось дівчині довго зазнавати гарного життя й науки у Козакової, бо ся пані несподівано вмерла, і на тринадцятому році Леся Білозерська повернула ся до дому. Трошки потім вона побула в пансіоні Принцлейна в Конотопі, та його скасовано трохи повчила ся у Німкинї-вчительки, що взяла її мати до себе до дому; але вся освіта її скінчила ся, як їй був чотирнадцятий рік.

*) Такий неконсеквенції не треба дивувати ся: хоча в рідному слові й була привада й солодощі задля тих, хто не втратив смаку до його; та обмозкованому всім російським ладом панству всеж се була мужича мова. Не диво, що тоді так було, коли й тепер, як уже осіяло нас сонце Шевченкової поезії і принадно-чарівними голосами озвали ся серед нас інші наші прозаїки й поети, як уже сотворили ми свою науку й публіцистику, — всеж можна раз-у-раз побачити варіяції історії з панею Козаковою. Наші так звані „українофіли“ хоч і шанують українське письменство, а часом і самі до його рук прикладають як талановиті й видатні діячі, та до дітей не озвуть ся й словом рідним, а вчать їх говорити тільки по московському, сором національний забувши. Годилось би тим людям, що сором сей почувують, не тільки дбати, щоб у своїй сім'ї не всліджувано рідної мови, а й інших нахилити до того-ж. — *Прим. авт.*

Змалечку вона була вельми охоча до господарства, а тепер і зовсім до його прихилилась, пособляючи матери. Учила ся хазяйства за приводом старої ключниці Уляни, що вельми її любила. Се та Уляна, яку вславив Куліш, списавши про неї идиллічну поему „Ключниця Уляна“. Повсякчасні зносини з народом дали панні Білозерській змогу добре вивчити житте нашого народу. „Тоді, — як каже Куліш, — здобула вона собі скарби простолюдного побуту, що розсипані так щедро в її оповіданнях на здобич і самій етнографії“. А старша її сестра любила читати В. Скотта і розказувала меншій всякі кращі його романи. Слуханне з живих уст надало Олександрі смак до живої народньої мови. Але тоді вона, звісно, і в голову собі не клала, щоб стала колись писателькою.

Господарство, слуханне В. Скоттових романів, співанне (вона дуже любила співати) та часом який провінціяльний баль, на який вона їздила з старшою сестрою, — таке було житте.

Нова відміна стала ся, як у літку, здасть ся 1843 року, приїхав у гостину до Білозерських товариш брата нашої письменниці Василя, потім редактора „Основи“. Сей товариш був П. Куліш.

Знайомости Кулішевої з Білозерськими до його одружіння було три роки. Він часто до їх їздив і мав у їх навіть окрему задля себе сьвітлицю; там він писав, між иньшим komponував „Чорну раду“.

Олександрі Білозерській було тоді ще тільки п'ятнацять років, і Куліш, здасть ся, спершу більше цікавив ся її старшою на два роки сестрою. Але він написав їм історію України, змалював девять портретів гетьманів і подарував се обом сестрам. Тимчасом старша сестра пішла заміж, а менша хоч і мало що з Кулішем розмовляла, — він бо здавав ся їй людиною з иньшого, вищого сьвіта, — зацікавила його своїми листами до брата Василя; сей давав їх читати Кулішеви. Одначе мати не схотіла віддати дочку за його, бо не мав доброї посади. Він поїхав, але за рік повернув ся з Петербурга по дорозі за кордон 1847 року. Тоді вже мати згодила ся. Спершу він хотів, щоб їх тільки заручено, але, переночувавши, доміг ся, щоб повінчано. Вінчання відбуло ся 22 січня 1847 року в селі Оленівці (біля Мотронівки). Боярином був Т. Шевченко і довго, кажуть, беріг він тую квітку, що пришилила йому молода. Як повернули ся молоді від шлюбу до дому, то Шевченко, здоровкаючи ся з молодою, промовив словами народньої пісні:

— Чи ти царівна, чи королівна?

А молодий відповів, жартуючи:

— На чужий коровай очей не поривай да собі дбай.

Безмірно щаслива пара виїхала в купі з Василем Білозерським до Варшави, щоб ізвідти простувати за кордон: туди послала Куліша Академія наук.

Але се був рік 1847, рік, який найкращий цвіт нашої інтелігенції розпорошив по тюрмах, по засланнях...

Ганна Барвінок.

Нема потреби переказувати тут історію Кирило-Методієвого братства: про неї широко оповідано в життєписях Куліша, Костомарова, Шевченка та по інших писаннях.

Куліша арештовано в Варшаві і повезено до Петербурга. Олександру Кулішеву нахилино їхати до дому, давано навіть скарбові гроші на се, але вона поспішила ся туди, куди повезено її чоловіка.

А там тяжкі часи слідства, зобачення з дорогою людиною в тюрмі...

Далі — заслання в Тулу...

Життєпись високоповажаної письменки міцно сплітаєть ся з життєписом її славетного чоловіка.

Ми бачимо її то з їм у купі — в Петербурзі, за кордоном, на Україні; то матеріальні обставини примушують її лишати ся самій на хуторі і господарювати, поки Куліш доневиляєть ся по столицях заробітку, то що. Вона здавна була доброю господинею, і її господарський хист став їм обом у пригоді підчас грошової скрути й недостатків.

Скрізь ми її бачимо щирою подругою невсипущому українському діячеві.

Вернувши ся 1883 р. зо Львова, Куліші оселили ся в Мотронівці. В своїй самотині, скрашаючи життя одно одному, вони обоє працювали задля українського письменства; за сей час поскладала О. Кулішева більшість своїх творів (чимало ще є недрукованого), хоч і мусіла, як і завсїгди, більшу частину свого часу віддавати на господарство, з якого вони жили.

Безмірно тяжка втрата того, хто був Олександрі Кулішевій найвищим ідеалом людини, хоч і страшно вразила її, та не вбила в її ні живого почування, ні сили. Проминув час, і талановита письменниця знову вернула ся до письменства. Останніми часами вона з великою енергією випускає одно по одному твори свого чоловіка в Росії та в Австрії.*)

Вона готує видання й своїх творів. Се буде добрий подарунок нашій громаді: кожне могли-ме відразу познайомити ся з прегарними її оповіданнями. А то тепер деякі дуже важко знайти через те, що друквано їх по старих, давно випроданих виданнях, а деякі ще й недруквано.

Спробую схарактеризувати письменницю хоч з того, що міг прочитати.

II.

Року 1860 в альманасі „Хата“ видрукувано два перші оповідання Ганни Барвінок: „Лихо не без добра“ та „В осени літо“.

*) Хто знає, як важко добивати ся чогось серед наших цензурних і громадських умов, серед байдужости нашої інтелігенції, той зрозуміє, що не мале діло робить пані Кулішева і сими виданнями.

В передмові до їх Куліш розкажує, як повстали вони. Авторка чула розмови селян і селянок, та й позаписувала їх. Та й сама високоповажана Г. Барвінок, у своїому листі до автора сїєї розвідки так саме оповідає про початок свого писання: П. О. Куліш прохав її і навчав записувати те, що бачить і чує вона круг себе.

Таким побитом Г. Барвінок своїми оповіданнями дає нам правдиві записи про правдиве народне життя.

Чи можна-ж їм у всьому доймати віри?

Кожна людина приймає факти життєві і розуміє і вясняє собі по своїому. На одно в неї око є, а на друге нема: одно помітила, а другого не змогла добачити, а може без того недобаченого вона зовсім неправдиво вяснить собі й добачене, да так і людям розкаже. Як дієть ся що серед купи людей, то кожне з тієї купи бачить зі свого пункту і приймає бачене тільки зі свого погляду, а того, що иньші люде добачили зі своїх місць, він не знає. Иньший може на такому недоброму місці стоїть, що йому і мало й погано видко. Через те кожна людина може побачити не всю правду, а тільки частину правди. А прийнявши ту частину, зрозумівши її по своїому в своїй голові та переказуючи потім її людям, чоловік переказує вже не те, що справді було, а те, що вітворилось у його в голові з поводу баченого й чутого; він подає щось уже по своїому перетворене, — не об'єктивний факт, а суб'єктивний твір. І то тоді, коли хоче ніби то фотографувати дійстність.

Щож до списування з народнього життя, то тут ще й иньші труднації додають ся. „Не всяке з письменних, — каже Куліш, — вибере до дружньої розмови красомовну просту людину, не всяке й до себе принадить по братерськи, бо до того потрібні не ласкаві слівця, не гроші або подарунки“, — до того треба — се вже я скажу — такого вже хисту та вмільности. У Г. Барвінок, на щастє, такого хисту й умільности чимало виявилось, — тим і маємо ми її оповідання.

„Ще-ж сього мало, — каже далі Куліш, — треба ще вміти вибрати, що записати з яких річей, а що й відкинути. Не кожен бо з сих красомовних простих людей слово до слова, як чисте золото до золота силле. Треба зробити гарний вибір, тоді й буде пшениця без полови й куколю“.*) І Ганна Барвінок робить такий

*) Хата, 94.

вибір, а вибір знову річ суб'єктивна: що один візьме, те другий покине. І в самій нашій авторки вибір буває не однаковий: в одному оповіданні вона дуже вибирає, відкидаючи все зайве, до теми неналежне, в другому заховає багато побічних подробиць, не зв'язаних органічно з тією річю, про яку мова. Іноді в неї майже або й цілком самостайна творчість (*Перемогла*), іноді се за малим не такі записи, які бувають у фольклористів (*Правнучка баби Борця*).

Ото-ж, коли зважити те все, то й зрозуміло кожному буде, що й таке „друкування з записаних річей людських“ всеж має в собі багато суб'єктивного в малюванні народнього життя. Хоча треба сказати, що в Ганни Барвінок такого суб'єктивного менше, ніж у якого иншого з наших письменників. Своє намагання до об'єктивізму вона доводить часом до того, що, на шкоду артистичній обробленості твору, подає нам трохи не стенографічні записи з розмов своїх сільських знайомих. От через те, завжди маючи, як неминучий коректив, на бачності всі ті обмеження, про які згадувано вище, можна оповідання Г. Барвінок студіювати як вельми коштовний і правдивий матеріял задля характеристики нашого народнього життя. Ще й тим сі невеличкі малюночки мають велику ціну, що авторка придивлялась до народнього життя і малювала його за довгий період — років сорок: почавши ще за кріпацтва та аж до сього часу.

Щож саме малює Г. Барвінок, які факти з життя подає вона нам до уваги, до нашого радіння чи сумування? Вона не малює ні широких громадських рухів, ні палких вибухів народнього почування, — вона спеціалізувала ся на сім'ї, на сімйовому житті. Є з сього винятки, да вони невеликі. А в житті сімйовому вона найбільше зважає на життя жіноче, на жіноче бідування, показуючи нам тяжкі сльози жіночі, що зрідка тільки, на недовгу хвилину, висихають задля короткого щасливого усміху.

Як сама жінка, Г. Барвінок ліпше, ніж письменники-мужчини, сягає в глибину жіночої душі, в глибину душі коханки, сестри, дружини, матери... Через те в її оповіданнях маємо вельми коштовний матеріял до розуміння психіки української жінки-селянки.

Як читаєш одно за одним сі прості оповідання про жіноче горе, то не можеш не подумати: скільки працьовитости, терплячости, сили, енергії заховано в сій простій, неосвіченій жінці! Робота зранку й до вечора, з початку життя й до кінця, робота

часом серед голоду й холоду, серед штурханців від свекрухи, від п'яного чоловіка, від халяїв! Прочитайте П'яницю.

„Бє він мене, аби я озвалась, що люде роботи нанесли, — може-б він що вробив. Коли не кулаком, то словом приснопить. Нікого й соромитись: нас двоє. Що дня вже за мене береть ся... Бє і не до загину... Коли яка копійка йому трапить ся, він у тій беседі її й посадить... Сидить у шинку, не йде до мене... Повичу було грошей, та й віддам своїми... Було кажу: „Слухай, Грицю! як ти пусто йдеш, то й я пусто піду!“ Він мене коромислом як опереже!... А я другою дівчиною ходила... Усе, що мала, — позакладала, то попродала.. Заходив ся: моя хата! Та ще затіяв її продавати. Я пішла до громади просити, щоб відстояли, а послі і до судії. Ну, вже він мене колінчив, колінчив після сього...“

І так усе життє, усї дні в житті! Від такого життє тікають, вішають ся, топлять ся! І одначе-ж вона вітерпіла його, викохала і поводила до розуму дітей, надбала в скриню дочкам і його, п'яницю пропащого, годує. Скільки сили й енергії треба задля сього?

Або от тая молодиця, що оповідає про свою боротьбу, про „молодичу“ боротьбу (в оповіданні Молодича боротьба). Сирота пішла за кріпака і панською помийницею її звали. Щастє розбито з початку: чоловік і двоє дітей померли. Віддала тітка за другого, і не попитавшись, чи хоче: пхниць за першого! Своєї хати нема, живуть у сусідах. А от їх багатство: „У сїнях стоїть кіш із борошном; на горинці два вінки цибулі, рукавець пшона; гарбузи під полом у хаті, у торбочці губ трохи сухих та й сїмня трохи на коржі баба сповитуха дала онукам“. Замість стола — скриня... Сковороди не було, дак подарував „уюшку“ панич Коровай: вушко відбили, то й є сковорода. Що дня в тяжкій роботі, а ледви вистачає заробітку на те, щоб не ходити голодними та роздягненими. Мабуть у такому пекельному житті засніділа, цївлілю зацьвіла душа й розум у сїєї молодиці. А от що вона каже: „Я з долею та й з людьми боролась, та віби й гірку долю поборола і людський недорозум“. Се не пригнічена, півмертва, — се жива й енергїчна душа озиваєть ся тими словами. І справді не вбило її все те лихо й бідування, щоденне побивання за шматком хліба не придавило розумової роботи. У сїєї молодиці свїй, на цілком свідомих підставах опертий погляд на те, як треба жити, як поводити ся з людьми, як виховувати дітей! Ціла теорія виховання

дітей, і вона додержує тієї теорії. — Читайте Королівщину, Не було змалку, не буде й до останку, Лихо не без добра, В осени літо — скрізь жінка наша вражає своєю енергією і душевною силою. Вичитаєш в Лихо не без добра історію тяжкої праці і неволі сирітської і здивуєш ся, в купі з Кулішем, яку „тиху, ясню душу винесла з під чужої кормиги“ героїня оповідання. А Не було змалку або Перемогла — се поеми жіночої енергії, сталости й вірности своїй меті! Жінки з такими вдачами стають героїнями — там, де є місце героїству. У нас сього місця нема...

Такі жінки мусять бути розумні. В оповіданнях Г. Барвінок жінка наша дуже розумна і з вельми розвиненим поетичним почуванням. Се зараз і з мови видко — дотепної, виразної, образної. Як вона молода й весела, то так і силпе іскри дотепу — от як Параска Духанівна (Хатне лихо); коли вона поважна — як он Харитина (Перемогла) або героїня Молодичої боротьби, то з її уст чуєте добру, розумну науку. Вона знає, який вплив мають на людські думки твори людського розуму. Героїню *Королівщини* страшно зраджено, і вона живе з байстрам у хрещеного батька, а той докоряє їй, що вінок утратила. Вона міркує: „Хиба-ж воно (дитина) не божий твір?... Та щоб доняти як небудь хрещеного мого, — а він був собі побожний, що й казати! — от я, щоб його навести на праведнійшу думку, взяла й зложила тихцем пісню про таку-ж, як і я, нещасливу людину, про Уляну Сотниківну, що втопила свою дитину-безбатченка“. Заспівала вона —

— Що се за пісня? чи не про Уляну Сотниківну се вже приложено? — обізвав ся старий з нехтуванням.

— А вже-ж, — кажу. — Бачте! Я не пішла робом Уляниним, а дитину вихохала, як, — мовляєте, — „душу живу“. (А він, царство йому небесне, було й з Біблії сьвятої мені почитує).

От і годі з того часу прижитним мені дорікати.

Здаєть ся, що слухаєш зовсім інтелігентну людину. Тільки як згадаєш наші чудово-поетичні пісні, проняті благородством та інтелігентністю почування, та догадаєш ся, що авторки їх не могли-б їх скласти, як би самі не мали в почуттях тієї інтелігентности й благородства, то тоді згодиш ся з авторкою, що се говорить „проста мужичка“. — Ся наша проста мужичка хоч і побиваєть ся серед недостатків, серед тяжких обставин малокультурного

життя, але від неї завсїгди віє поезиєю. Праця і пісня не розлучають ся в неї ніколи. І навіть щоденна мова в неї здебільшого така образна, така поетична, що непомітно переходить у пісню.

„Підеш на музики, та вернувшись як почнеш плакати, в сиру землю битись!... Люде веселять ся, долю мають, а ми робимо і годимо, та нам і сьвіт здасть ся не сьвітить. Дівчата як ті бджілки гудуть: бо в їх думок веселих багато, надії та надії. Як та веселка цьвітами процвітає.. А нам і вбиратись не вільно. Дарма, що в скринї як налито, землі важко, а ми в старому йдемо, мов з довгою рукою старці під церкву, — йдемо дивитись на людеї, як вони веселять ся“.*)

А от як говорить безщасна „русалка“ Олена Дїдусівна: „Ох, та й тяжко-ж менї споминати про моє щастє, панїєчко моя! Мабуть чи не важче, нїж про нещастє. Бо в нещастє сама я вбрела і впила, ніхто не підмивав мене, а щастє втекло хутко, мов та пташка, що крилечками стрепенула, в темні луги полинула. Слухайте-ж бо таки, не ронїте доброї сльози, не вважайте на мене, що я, дурна, плачу“.**)

Ще мало-небагато і се буде — пісня.

Висока і чиста поезия єднаєть ся завсїгди з благородством душі, і се благородство, що завсїгди живе в кращих жіночих душах нашого народу, дозволяє неосьвіченїй, некультурнїй, як то кажуть про таких, промовити цілком сьвідомо слова: „Честь милїйша жизни...“***)

Яке-ж сїмйове життє в нашой жінки і як вона на його дивить ся?

Тут поезия й проза так щиро поєднали ся одно з одним, що часом не можна показати, де кінчаєть ся одна, де починаєть ся друга. Що може бути прозаїчнїйше за одружїнне героїні Лихо не без добра? Вона його ніколи не бачила, мовчки, без нїякого протесту пішла за його з примусу, а він — „бачив, — каже, — на полі, як жала; вяже добре; а тут люде нараяли женитись; я й оженив ся“. Оженив ся через те, що добре вяже. І життє в їх таке просте, буденне. От як вона сама про се оповїдає:

„Гомонить він до мене, а я — усе мовчу. Воно поміж народом пленталось, да й бачило доволї, дак і говорить до мене,

*) „Квітки з сльозами, сльози з квітками“. Рада, II, 209.

**) „Русалка“. Київская Старина, 1899, VI, 91.

***) Рада, II, 208.

а я усе соромляюсь, усе мовчу. Я й роблю, да мовчу: і соромно мені, і страшно, і що воно, і як його!..."

Було чоловік устане да й будить мене: — Піді, каже, Галочко, подій корівку!

А я кажу: — Да я вже подоїла.

Або: — Ти-б пополола бурячки, Галочко.

— А я вже й повиполювала. Я все, все зроблю, да тільки не гомою, — соромляюсь.

Отсе вже навпісля, як познайомили ся, то ще було й його учу, як косити: „Оттак, кажу, оттак!“ Він був убогий собі сирота, усе ходив по наймах, у чумаках да в чабанах, дак не доводилось йому косити.

Бог йому споміг: він собі й хату розгорював, і люде його не цурались. Було поприходять зовиці, сусіди, да посідають, балакають, то я й обізвусь; а то соромляюсь. От вони й почнуть:

— Да вона в тебе скоро вмре. Бач, яка хистка.

— Ні, каже, ми її будемо жалкувати, то вона й буде в нас жити.

Еге, в сій буденній розмові про буряки, корови й косовицю чути подих поезії! Оттим то й дорогі нам такі оповідання: не важко змалювати поетично кипуче палке почування або красу надзвичайну, — важко буденщину споетизувати.

Та вже-ж і не всім так нещасливо складаєть ся час кохання, час одружіння. В таких оповіданнях Г. Барвінок, як от *Хатне лихо*, *Вірна пара* бачимо малюночки ишого кохання й одружіння. У найбагатших духово дівчат се почування виростає осяйно-пишним, буйно-запашним квітом. Героїні *Не було змалку, не буде й до останку*, *Перемогла*, *Русалки* віддають йому всю силу своєї істоти, закрашають його всіми квітками своєї поетичної душі і поки живуть, поти всім своїм життям співають хвальний гимн могутчому, болісно-солодкому почуванню.

Подужано врешті всі перешкоди, з'єднала ся пара. Яке-ж у неї життє?

Усяке буває. Буває гарне, закрашене — навіть серед горя й убогства — одсвітлом вищого сяєва — от як у *Перемогла* чи в *Не було змалку* або навіть і в *Молодий боротьбі*; буває темне, тяжке, з бійкою та лайкою, як нещасливим героїням *Хатнього лиха*, *Жіночого бідування* чи *Пляниці*. Звичайно жінка терпить тяжко, хоча иноді терпить і чоловік через жінку — чи через те,

що недотепна (*Вірна пара, Молотники*), чи через те, що невірна (*Половинщик*).

Неоднакові погляди були на подружжя серед народу з початку шестидесятих і в кінці восьмидесятих років.

Дід розмовляє з попом та й згадує, як він жив із своєю старою, що одно на одного ніколи не сказали й *ти*:

— І ви таки, шануючи вас та й Бога, батюшечка, жалуйте свою стару і не кажіть на її *ти*... (Наш дід і піп, Основа, 1862, IX, 101).

А сьогочасній Хвастик, нахваляючись бити жінку, каже:

— Так шкура на тобі й закипить! Ти моя: я тебе закупив за три копійки ще у твоєї матери.*)

Було у старовину тяжко жінці. Параска Духанівна дуже образила ся на свого хворого і запального чоловіка, що той, вернувши ся при людях до дому, не поздоровкав ся з нею, налаяв да ще й пугою за нею по дорозі, як на отару, ляснув.

— У нас, бачте, — виясняє оповідачка, — дома без людей хоч вязи зверни. Жінка як та голубка: хоч і тяжко наругу терпіти, а на самоті все знесе від любого чоловіка, покірна буде; а при людях — і не посварись.**)

Тепер се зникло. В оповіданнях Г. Барвінок культурність нашого народу не пішла наперед, а подала ся назад: Хвастик (*Пяниця*) не соромить ся прилюдно ганьбити й катувати свою жінку, — ми вже бачили, яке її життє було. Таке становище примушує жінку обурювати ся проти прав мужчини над нею, проти тієї форми одружіння, яка є:

— На що Бог дав такий закон кріпкий? І роду й прароду закажу, щоб не ходили заміж.***)

Але і тоді, в старовину, і тепер одна риса вражає в нашій жінці: се величезна, безмірна сила всепрощення. Хоч як знущають ся чоловіки з Параски (*Хатнє лихо*) та з Стехи (*Пяниця*), але ніколи не здоліють подужати сієї сили. Історія Стехи — се історія прощення.

Воно стає саможертвою там, де справа зачіпає діти. Діти хоч і тяжка річ, як їх багато, але завсїгди дорога над усе нашій матери. Нема таких слів ласкавих, такого пестування любого, що

*) „Пяниця“. Складка, N 1, 198.

**) „Хатнє лихо“. Основа, 1861, X, 70.

***) Складка, N 1, 198.

його не виявила-б вона до рідної дитини. Задля дітей вона піде — як от Стеха — на всяке лихо, на всяке мордування. Та ся риса занадто відома, щоб іще я мав наводити приклади з оповідань нашої авторки. Але не можу обминути иньшого — не зазначити щиро-людяного погляду жінок з оповідань Г. Барвінок на покриток та байстрят. „Хиба-ж воно не божий твір?“ — каже героїня *Королівщини* про байстря, сама не знаючи того, до якого високого й широкого погляду на життя підносить ся вона сією думкою. А Стеха-мати: як їй тяжко було, що дочка вінок утратила — дівуючи, дитину появляє! Але-ж як вона зробила:

— А я її уже і не турбую, моєї бідної Катрусі, щоб уже благополучно знайшла.*)

Занадто вже гарні жінки в Гани Барвінок — може скаже хто. Он Стефаник, Франко, Левицький, Григоренко иньших жінок малюють.

Не „занадто“ гарні, скажу я. Поруч з гарними малює Г. Барвінок і поганих — от як Онилчину матір (*Вірна пара*), „Половинщикову“ жінку, невістку в *Лихо не без добра* та иньш. Та й найкращі з їх не минули того, що неминуче там, де вони живуть: розумна й поетична героїня *Королівщини* вірить у відьом, а енергічна вірна Харитина (*Перемогла*) певна, що шинкарь може чарами примусити її чоловіка ходити в шинок. Взагалі треба сказати, що сімйове життя Г. Барвінок малює сумними хварбами (чоловік бе жінку, невістка знущаєть ся з сироти, син зводить руку на батька і т. и.), а неосвіченість і некультурність народня раз-у-раз уражає не тільки в отих віруваннях, а і в ще сумнійших фактах, як отой, напр., що знахарі поламали ногу прекрасній душею й тілом дівчині Насті,**) або зазнапали люде життя такій поетичній квітці, як Оленка — тільки через те, що вона їм здавала ся русалкою (*Русалка*).

Врешті я скажу так: і в тому є правда, що каже Г. Барвінок, і в тому, що кажуть ті автори, які більше негативно малюють нашу жінку; а коли та правда з сією неоднакова, дак се тільки через те, що кожен малював з свого пункту: неоднакові пункти, неоднакове й видко. А розумний хай складає до купи та мирить проміж себе ті неоднакові, з різних боків роблені малювання, то може й витворить собі з їх правдиве розумінне про річ...

*) Складка, N 1, 211.

**) Рада, II, 205.

Гляньмо ще коротенько на головніші оповідання Г. Барвінок — на кожне окремо.

Почала Г. Барвінок друкувати свої писання в „Хаті“ 1860 р. Там бачимо: *Лихо не без добра* та *В осені літо*.

Про зміст першого я вже казав, а з погляду артистичности нічим не можна докорити се безпретенсійне, просте, але прегарне оповідання.

В осені літо — се старий удівець оповідає, як він у-друге оженив ся. Він дуже любив свою першу жінку, то його „смертельна нудьга брала послі покійної“. А тут баби: „Шукай, Іване, собі пари. Не довікуєш ти так віку. Се в тебе мабуть така натура, що самотою тобі не прожити“. І справді в його така натура. Він зустрів собі пару — Ольгу вдову. З великим артизмом і правдою малює авторка почування закоханого старого селянина:

„Чого-ж се воно мені так? Увесь той сум мов чарами відвело мені. І на возі мені не сидить ся... Лучше-б я пішов поміж нивами, по обміжках, слухав би, як жито шумить, іграє колосом. Що вже там ні говорить небіж, я його не слухаю, — у мене в оку жита, жита хвилясті... Таке мені привиджуєть ся, що Бог його знає й що, а сам такий чогось добрий-добрый зробив ся! І хочу здержатись та не впинюсь.

— Оттам, — кажу, — небоже, в тебе хлівець зовсім съвітить ся, а в мене два вози лози zostалося від весни; приїдеш, так забереш.

„І сам не стямивсь, як вихопилось сее слово.

— О, спасибі-ж вам, — каже, — дядечку!...

„Говорить, а я вже його й не слухаю, да іще думаю: „Живе коло мене убога вдова, розгорила собі мазанку з весни. Треба їй послати мірочок зо дві житця на новосілля та цямринку в колодізь їй упустити. У неї тільки хата нова, а хазяйства ніякого... здаєть ся, й курка не ходить; а города того крихта, що ні за що й рук зачепити старостю. Іще-ж, думаю, треба і старця божого, Архипа, запомогти... Думаю, а вона мені, отся Ольга, з перед очей не сходить...“ (168—169).

Здоровим молодим життем віє від сього ніби осіннього літа.

Сз Волини и Сз дороги (Основа, 1861, I та II) — писані по московському подорожжі записи з українськими діяльогами. В першому виразно змальовано постать кріпака Остапа, що його пан завдав служити Жидови при корчмі за сторожа і як Жиди

з його знушають ся; в другому — цікава постать веселої, при-
вітної, щирої вдови Гальки.

Сирітський жалъ (Основа, 1861, III) — перша редакція „Королівщини“; тут, між иньшим, змальовано в загато прихиль-
ному сьвітлі відносини панів до кріпаків.

Не було змалку, не буде й до 'станку — історія нещасли-
вого кохання ніжної і благородної дівочої душі. Се одно з най-
кращих оповідань Г. Барвінок, достойне мати одно з найпоче-
снійших місць у нашому письменстві.

Хатне лихо (Основа, 1861, X) — історія нещасливого по-
дружя, занашащеного життя — через негарну чоловікову вдачу.
Мені здасть ся, що, не вважаючи на гарні деталі, божевітьство
героїні і кінець оповідання не досить мотивовано.

Жизнь въ одномъ селѣ (Основа, 1862, VIII) — згадки авто-
біографічного змісту — по московському, але з українськими роз-
мовами. Найкраще змальовано салдатку Степаниду.

Домонтарь (Правда, 1869, ч. 1—5) — ідилічний малюнок
життя вкраїнського хлібороба.

На Г. Барвінок, як і на деяких иньших наших письменни-
ках відбило ся наше літературне лихоліття з кінця шестидесятих
років: як що не рахувати двох маленьких, майже фольклорних
записів у буковинському альманасі „Руська хата“ (1877), то років
з 15, аж до 1884 року, вона нічого не появляла друком. Знову
озвалась вона в альманасі Рада (на 1884 р.) двома оповіда-
ннями: *Вірна пара* та *Квітки з сльозами, сльози з квітками*.
В першому дуже гарно переказуєть ся мабуть народне оповіданне
про те, як парубок оживив свою поховану милу, а в другому зма-
льовано тяжку долю двох гарних серцем і обличем дівчат-калік.

З сього часу Г. Барвінок не перестаючи появляє все нові
й нові оповідання і деякі з їх належать до найкращих її творів.
Таким є, наприклад, її оповіданне *Перемогла* (в альманасі „Пер-
ший вінок“ 1887) та *Пляниця* (в альманасі „Складка“, 1887) —
про обидва я вже казав.

В „Кіевскої Старинї“ видруковано три оповідання Г. Бар-
вінок: *Молотники* (1888, VI), *Половинщикъ* (1888, XII) та *Ру-
салка* (1889, VII). Всі вони, через причини цензурні, оправлані
в московську оправу: що кажуть селяне те по вкраїнському, а що
говорить сам автор — те по московському.

Молотники — се етнографічна картина, повна цілком фольклоричних матеріялів.

В *Русалці* змальовано долю і нещасливе та великодушне кохання делікатної поетичної дівчини. Тут почування вихоплюють ся з такою великою силою, що не може не довести до катастрофи. Чарівний образ нещасливої Оленки Дідусівни і вся її доля, заанащана тільки через те, що люде, знайшовши її малою в житах, уважали за русалку, доводить до сумних і тяжких думок. Сей народ, такий поетичний і розумний, — в якій він темряві часом блукає! І деж той проводирь народній, та інтелігенція, що введе його з сієї темряви не робом здирання з нього української шкури — так не виведеш! — а робом більше достойним того, хто претендує на імя народопросвітника?...

В сьому гарному оповіданню дуже шкодить вражінню повсякчасна переміна мови з української на московську.

Половинщикъ має темою невірну жінку. Авторка до свого героя Харченка прикладає звісну казку про те, що чоловіка внесено в кулі соломи в хату в той тас, як його жінка гуляла там з иньшим; чоловік вискочив і побив їх і т. и. В *Половинщику* сі всі події стають частиною цілком реального оповідання. Ся казка належить до циклю оповідань про невірну жінку і сюжет сей мандрує по всяких народах: є він у Москалів, Поляків, Французів, Таліянцив, Греків, стриваєть ся у Месопотамії, в Індії і т. и. Через те дуже чудно читати, як реальний половинщик Харченко оповідає майорші, що він ніби то ходив до моря, сидів у кулі соломи і т. и.

На казкових мотивах, попереплітаних з реальними, засновано й оповідання *Забісована дівчина Настуся*. Але Г. Барвінок такий виразний реаліст, що їй краще не відбивати ся від дійсности в країну фантастики.

Ще треба згадати *Королівщину* (в альманасі „Наша доля“, кн. III, Львів, 1896). Се гарне оповідання покритичне про свою долю. Віра в відьом не перешкожає їй бути по своєму дуже інтелігентною (гл. вище про її погляди на байстрят, про складання пісень). В сьому оповіданні авторка занотувала цікаву народню рису: почуттє родової гордості. Досягши самостайного життя, героїня починає збирати до купи королівщину, то-б то спадщину батьківську (її батько-майстер на прізвище був Король).

„Дещо було дідівське, королівське, що працював-робив мій панотець, повизнаходила: в кого днище, в кого столик чи ослінчик, у кого божник, чи мотовило або візочок, — я все повимінювала то за шпоно труджене, то відпряду, то поможу конопель тіпати або мочити, да й віддам, щоб королівське добро, дорога мені королівщина, не ростікалось.

„Люде було й кажуть: На що вона отсе робить? Хай би в неї була дочка, а то хлопцю! він і сам же майстерний; а то своє замовлене носить людям да те паліче збірає.

„А я довго в панів жила, то й уважала, що вони що-небудь старе, материнське або бабине люблять і хранять...“ (61—62).

Що ся риса не є одначе позиченою в панів, видно з другого оповідання: *Правнучка баби Борця* (Наша доля, кн. I, Львів, 1893). Там молодиця пишаєть ся своїм родом і силкуєть ся додержати його поваги.

Звичайна форма оповідання у Г. Барвінок така, що або селянка чи селянин оповідають яку пригоду свою чи з чужого життя, або сама авторка розказує про героїв як про своїх особистих знайомих. Тільки в трьох оповіданнях розказуєть ся робом цілком об'єктивного викладу: *Половинщикъ*, *Молотники* та *Гречаники* (недруковане ще оповідання, цікаве тим, що авторка вперше ввела ся малювати і психіку інтелігентної людини — змозкаленого офіцера, що привертаєть ся до української мови).

Деякі оповідання вироблені більш артистично, мають додержану цілість і в загальній оповіді, і в деталях; в иньших же дуже багато екскурсів на бік, розмов зовсім неналежних до теми оповідання, як от напр. в *Правнучці баби Борця* або в *Молодичій боротьбі*, а найбільше в першій: треба доброї уваги, щоб не впустити ниточку оповіді. Придивившись уважійше, бачиш, що саме так і оповідають на селі, що се щось за малим не стенографічний, вельми правдивий запис; але саме через те, що се запис — се не є творчість. Взагалі шановна авторка часом шкодить своїм творам, не додержуючи концепції.

Що до образів, кольориту, то вони скрізь вельми народні, реальні, правдиві, а стиль і мова в високій мірі народні й гарні. З сьогочасніх письменників на Україні російській ніхто не пише тепер такою чистою й кольоритною народньою мовою, як Ганна Барвінок.

Через усе се, читаючи її оповідання, доходиш часом до цілковитої ілюзії: мов не читаєш, а справді чуєш усіх тих дівчат, молодих і чоловіків і поперед себе їх бачиш.

За своє життя Г. Барвінок написала більш як трицять оповідань і ліпші з їх є і будуть окрасою нашого письменства.

Хай же се коротеньке слово про її твори буде щирим їй привітаннем підчас літературного свята: сорока років її поетичної діяльності.

У Чернігові, 1900.

